

Jean-Marie LUSTIGER

Europa i ekumenizam*

Zajedništvo Crkava i jedinstvo Europe međusobno su nerazdvojno povezani. Tu se očituje najvažniji problem koji se, gledan očima političara, pa i povjesničara, može pričiniti kao sporedan ili slučajan, ali on u stvarnosti duboko određuje stav narodâ. Oni su vezani za svoje povijesno pamćenje, za stupnjevanje vrjednota, koje upravlja čitavu njihovu egzistenciju i određuje držanje političara: često se na njih osvrću kada to zatraži odnos snaga i kad se to usljed okolnosti učini probitačnim.

Nalazimo se svakako pred temeljnim problemom povijesti kultura i naroda, koje je nama Europljanima teško identificirati, jer svakog od nas dovodi duboko u pitanje. Svatko znade kako je mnogo teže vidjeti brvno u vlastitom oku negoli trun u oku bližnjega svoga. Pozivam Vas stoga na mukotrpan rad europske introspekcije.

I. Kršćanska je vjera genetski princip europskog jedinstva

Ovdje ne želim nastaviti analize i zaključke jednog, spomena vrijednog djela profesora Braguea u njegovom malom svesku *Europa, rimska ulica*. Rémi Brague predaje na Sorboni i drži katedru Romana Guardinija na Sveučilištu u Münchenu. Kao svjedočanstvo za svoja očitovanja navodim ovdje jedino njegov zaključak: "Moguće je da kršćanstvo bude od pomoći, kako bi se europskoj izgradnji dalo nešto što nije očito, pa se radi toga jedva može istražiti. Pri tome se ne radi ni o čem manjem negoli o samom objektu te konstrukcije. Naime, jesmo li uopće sigurni da je to što se stvara doista Europa? Ona nije naprosto samo zona slobodne trgovine ili centar moći; ne određuje se samo na temelju svoga geografskog položaja, a ni zbog svoga slučajno dobivenog imena, 'malo azijsko pogorje' (Valéry)? Kako bi Europa stvarno ostala Europom, nije nužno da se svi koji u njoj obitavaju izričito priznaju kao kršćani..."

* Predavanje kardinala Jean-Marie Lustigera, nadbiskupa pariškog, održano u Zakladi Konrada Adenauera (Konrad-Adenauer Stiftung) u Berlinu 29. rujna 2004.

Jezične, kulturne, etnografske različitosti u Europi poprilične su i one su tijekom stoljeća među tim različitim ljudskim skupinama pružale prigodu za natjecanje, za diferencijacije, uključivši i lingvističke, za koalicije i saveze, za stvaranje kraljevstava i za ratove, koje se ne bi smjelo zaboraviti.

Jedina stvarna zajednička točka bila je kršćanska evangelizacija koja je različitim skupinama dala ono što bi se moglo nazvati zajedničkom dušom, jednim zajedničkim jezikom, a pri tome je u sebi objedinila raznolikost jezika i autohtonih kultura.

Značajne se razlike zamjećuju kad se to nastajanje više od tisućljetne Europe uspoređi s nastankom Sjedinjenih Američkih Država. Koliko god su europski kolonizatori sjevernoameričkog kontinenta bili gonjeni željom za otkrivanjem i novim, te fascinirani osvajanjem dragocjenosti, ipak je odlučujuća točka u povijesti bila namjera disidenata Anglikanske crkve, onih koje se naziva "hodočasničkim ocima"; manjine koja je sanjala o stvaranju "obećane zemlje" prema svojim predodžbama i zamislima. Po prilici takva je konstitutivna kopija onoga što je trebalo postati Sjedinjenim Američkim Državama, kamo će se tijekom tri stoljeća stjecati nove manjine iz svih europskih zemalja. Svaka od tih manjina čuva u nizu više generacija sjećanje na svoj identitet, a ojačana svojom vjerskom pripadnošću što je vezana za zemlju podrijetla. Pa ipak, iako je meltin-pot¹ samo san, ta individualizirana i anglosaksonska kopija sklona je posebne identitete (koje bismo mi u Europi označili kao "nacionalne identitete") utopiti u veliku cjelinu.

Europa se oblikovala kao velika obitelj čija djeca nose genetsko nasljeđe što su ga primila u svome krštenju. Tijekom dva tisućljeća jezično je i kulturno mnoštvo ipak oblikovalo naravi, uvjerenja i sudbine europskih naroda u tolikoj različitosti da su se naprosto rastrgali u neprestanim međusobnim ratovima. Na temelju ovoga daje se razumjeti zašto je političko jedinstvo Europe tek na svom početku. Pa ipak ta Europa, bremenita poviješću dugom dvije tisuće godina, prednjači ispred suvremene europske konstrukcije, kojoj je ona uvjet ostvarenja.

Ono što bih ovdje htio spomenuti jest povijest nastanka Europe na temelju dva bitna reza:

- onog koji je 1054. god. konačno odijelio ostatak Bizantskoga Carstva od latinskog svijeta;
- i rez reformacije na Zapadu, čiji se prvi čin dogodio 1517. god. s Lutherom u Wüttenbergu.

¹ Engleski doslovce: *lonac za taljenje*, a ovdje se misli na društvo u kojem se doseljenici amerikaniziraju (primjedba prevoditeljeva).

Čini mi se nužnim tim dvama velikim rezovima dodati dva daljnja reza koja bih analogno označio "šizmama":

- "protošizma", raskid između kršćanstva i židovstva, čije su nam tisućgodišnje tragične posljedice poznate;
- "šizma" razuma i vjere, koja je ostvarena u prosvjetiteljstvu i proteže se cjelinom filozofija i ideologija koje su ponikle na tlu kršćanskog mišljenja; na to ću se još vratiti.

Ovdje se ne osvrćem na lomove koje je polučio Bizant spram nehenenističkim, semitskim patrijarhatima Istoka, Aleksandrije i Antiohije. Od 7. st. nakon Krista, islam je nailazio na pogodno tlo u narodu koji je Bizant htio nasilno helenizirati. Islam se ne može, pa ni analogno, promatrati kao šizma, jer se on pokazuje kao reinterpretacija židovskih i kršćanskih pisama, čije mjesto preuzima Kuran. Islam je, temeljeći se na semitskom jeziku, arapskom, iznjedrio jednu drugu kulturu.

2. Dvije najvažnije ekumenske zadaće s obzirom na želju stvaranja Europe

Redom ću se osvrnuti na spomenuta dva loma, na onaj između Bizanta i Rima te na onaj u reformaciji.

2.1. Politička kriza kršćanstva

Sjeme razdora u biti je bilo posijano podjelom Carstva u 395. god. kad su Teodozija I. naslijedila dvojica sinova: Honorije na Zapadu te Arkadije na Istoku. Nije trebalo mnogo da razlike dovedu do nepovjerenja, ponajprije ako su ga pothranjivale borbe za vlast.

Raskolu iz 1054. god. pridružila su se na obje strane podmetanja koja su prebrzo označena kao hereze. Njima su se pridružile također povijesne nesreće, kao što je najezda islama i pljačkanje Carigrada, taj tragični razbojnički pohod četvrte križarske vojne u 1204. god., kao i gubitak uporabe grčkog i latinskog jezika kod elite na obje strane. Na margini jednog grčkog rukopisa koji se čuva na Zapadu, moglo se pročitati: "*Graecum est, non legitur!*"²

Ne zaboravimo ipak i jedan sretan slučaj iz te povijesti: sv. Ćirila i Metodija, navjestitelje evanđelja među Slavenima, zajednički su ih odaslali kako carigradski patrijarh tako i papa, rimski biskup. Može se reći

² Prijevod: Grčki je, ne čita se! (prevoditelj).

da su slavenske Crkve, većinom bizantskog obreda, iznjedrene u nepodijeljenoj Crkvi, na što nas je na više ili manje sretan način podsjetilo slavljene tisućgodišnjeg pokrštenja Rusa.

Istaknimo također različit razvitak Bizantske i Rimske Crkve u njihovom odnosu spram imperijalnoj vladarskoj moći, te uzevši još šire, odnosa spram kneževskoj vladarskoj moći općenito. Može se reći, da su sve autokefalne Crkve nastale u Bizantu, za uspomenu na konstantinski arhetip, zadržale istu podložnost cezaru, pa imao on i titulu cara. Na latinskome Zapadu povijest je bila obilježena ustrajnim, a tijekom stoljeća polako izborenim zahtjevom za neovisnošću Crkve od vladara, čak i onda kad je cezar postao carem. Treba se samo između ostaloga prisjetiti dugotrajne borbe između Sacerdotiuma i Carstva (1154.-1250.).

U svezi s tim jasno se obrazlažu, kako bi oba odnosa bila opravdana, dvije eklesiološke formulacije koje se može smatrati nekompatibilnima. Stoga se također postavlja pitanje o političkom sastavu Europe: je li moguće da su samo Grčka i neke pravoslavne slavenske države pristupile europskom utemeljenju, odnosno da bi u skoroj budućnosti trebale pristupiti? Nasuprot tomu Rusija, koja je postala europska svojim pokrštenjem prije tisuću godina, nije ni na trenutak uzeta u obzir (osim rijetkih izuzetaka) s obzirom na buduću perspektivu Europe, pa bila ona ma kako udaljena!

Ima li veličanstvena formulacija generala De Gaullea koji je govorio o "Europi od Atlantika do Urala", izričaj koji je uostalom preuzeo papa Ivan Pavao II. u jednom od svojih prvih nagovora, ima li taj zahtjev danas još smisla? Istina je da suvremeni politički odnosi ne dopuštaju tu hipotezu uzeti u obzir u bliskoj budućnosti.

Što bi se dogodilo, ili što će se u budućnosti dogoditi ako se nekim čudnim slučajem uspostavi puno zajedništvo između pravoslavnih Crkava, napose Moskovskoga patrijarhata, "trećega Rima", i Rimske Stolice? Može se zamisliti koliko bi tek taj čimbenik zajedništva, koji je jednodušna vjera Crkve, poremetio čisto geopolitička promišljanja velikih sila glede nekadašnjih blokova iz doba hladnog rata; također glede problema koje nameće islam od samoga svog nastanka kako Europi tako i Aziji.

Poseban slučaj Rusije, koji se kako politički tako i neizbježno kod europskog osnutka ostavlja po strani, prikazuje Rusiju kao živi dio Europe zahvaljujući njezinoj kulturi i civilizaciji te njezinoj povijesti. Što bi europska elita 18. stoljeća mislila o tom lomu zajedničke kulture koji je u ono doba opečatio sveukupnosti elita u svim tim nacijama? Što bi o tome mislili Tolstoj ili Dostojevski, te toliki drugi? Što bi o tome mislili čak svi oni teoretičari komunističke revolucije na koje je utjecala zapadna njemačka kultura i razmišljanje o Francuskoj Revoluciji? Paradoks izazi-

va još veću provokaciju, kad se s jedne strane promatra postsovjetska Rusija koja izvor svoga povijesnog identiteta traži u Pravoslavnoj crkvi, te s druge strane gleda političku Europu koja odbija u svoj buduću ustav uni-
jeti izričito pozivanje na kršćanstvo ma koliko god. ono oblikovalo njezi-
nu kulturu i svijest.

Je li moguće mirno razmatrati članstvo Turske u Europskoj Uniji a izričito ne prihvaćati zajedničku europsku povijest?

Ta nam proturječja pokazuju od kolike je važnosti temeljna reli-
gionzna dimenzija za kasniju sudbinu naroda. Ekumenizam dotiče ono što
politika ne može pokrenuti: povijesnu ukorijenjenost vrijednota, bitnih
ideja, koje su odredile kako osobne tako i kolektivne načine ponašanja
naroda, ideje koje su oblikovali baština biblijske objave i kršćanska vjera.

2.2. Kriza kršćanskog Zapada

Reformacijski je povjesničar tražio odlučujuće razloge za reforma-
ciju u gospodarskim i društvenim datostima, u strukturama političke moći.
Pojavu i razvitak novih tehnologija dovelo se s njome u uzajamni odnos;
prisetimo se na primjer tiskarskog iznašašća.

Ne odbacujući vrijednost takvih analiza, mislim da se vrlo ozbiljno
moraju uzeti u obzir važni i temeljni problemi koji se nameću kršćanskoj
savjesti; iz te savjesti je nastalo ono što je postalo reformacijom, u Nje-
mačkoj zvanoj više "evangeličkom", u Francuskoj "protestantskom", što
nije bez religiozne i političke važnosti.

Na kraju 15. st. prouzročila je moralna, duhovna, intelektualna kriza
u kršćanstvima na Zapadu univerzalni poziv na reformu koja stiže s ideja-
ma renesansnoga pokreta. U to vrijeme također se dade smjestiti početak
onoga što sam nazvao "šizmom uma". Bijaše to jedna od velikih kušnja krš-
ćanskog Zapada, kušnja koje se još uvijek nismo oslobodili. Tu se nalazi
daljnji aspekt duhovne sudbine Europe kao i njezine političke budućnosti.

Protestantska se reformacija, naime, u svome razvitku temeljila na
vlasti kneževa: "*Cujus regio, ejus religio.*"³ Katolička je Crkva prihvatila
to pravilo koje je Zapad podijelio na katoličko i protestantsko kraljevstvo.
Ipak u stoljećima što su slijedila, a poticana od papa, Katolička se Crkva
ponovno počela boriti za svoju neovisnost, a reformacijske zemlje tomu
nasuprot još i danas poznaju državne religije, pojam koji Katolička Crkva
sasvim jasno ne prihvaća.

³ Lat.: Čiji teritorij njegova i vjera. Prema ugovoru između njemačkog kralja Ferdinanda I. i državnih staleža, podanici su morali prihvatiti vjeru svojih zemaljskih gospodara ili prodati posjed i odseliti se (primjedba prevoditelja).

U 18. st. u Francuskoj, katoličkoj zemlji, ostvarili su raskol uma najprije deistički, a zatim ateistički racionalizam: njegov nasilni vrhunac doveo je do revolucionarne krize koju su sve buduće revolucije smatrale svojim uzorom. U isto vrijeme probudila se unutar njemačkog lutherizma filozofska struja ispunjena pijetizmom, koja je razradila teologiju sukladnu razumu, od Kanta prema Hegelu, odakle je potekao marksizam.

Reformacijsko raspravljanje stoji zacijelo u središtu zapadnog duhovnog razvitka što danas zapadnoj civilizaciji daje njezin pečat.

Bez sumnje dade se razumjeti da Crkve bizantske tradicije u toj unutarnjoj krizi Zapada vide još jedan razlog više zbog kojeg se one u pogledu ekumenskog približavanja drže na udaljenosti, savjetujući "latinima", katolicima i reformiranim, da ponajprije riješe svoje vlastite probleme.

Raskol razuma jedno je vrijeme mogao izgledati kao trijumf razuma, premda tragičan trijumf, jer je na kraju završio u totalitarnim oblicima nacizma i staljinizma kao i u odluci za "protošizmu" istrijebljenjem Židova. Dalekosežna promjena u odnosu između Katoličke Crkve i židovskog naroda koja se dogodila zahvaljujući Drugom vatikanskom saboru i zauzetosti pape Ivana Pavla II. jest od posebne važnosti za budućnost europske svijesti i za konstituiranje Europe.

Štoviše, u zapadnom se mišljenju danas može naslutiti novo bitno gledište koje i katoličku i protestantsku inteligenciju svrstava u dva međusobno prijeporna pravca:

- *prvi* koji uzimajući u obzir masivnu kritiku kršćanstva napokon polaže oružje, zadržava jedino još humanizam koji naočigled silnom tehničkom napretku i čisto gospodarskoj logici nije posve siguran u ambicije svojih uvjerenja, taj pravac smatra sekularnu Europu svojim idealom;
- *drugi* pravac je susret evangelističkih novih obnoviteljskih pokreta u krugu anglosaksonskih protestanata s *aggiornamentom* Katoličke Crkve, čiji je mjerodavan znak u 20. st. bio Drugi vatikanski sabor; tome obnovljenom žaru vjere, koji se tiče i katolika i protestanata, pridružuje se važna obnova filozofske i teološke misli koja ni izdaleka još nije donijela sve svoje plodove; enciklika *Fides et ratio* Ivana Pavla II. predstavlja važan korak u novom približavanju tomu "raskolu"; osvrnimo se glede toga samo usputno na važnost fenomenologije koja je nastala u Njemačkoj, kojoj njezina francuska škola iskazuje danas poštovanje, a čiji veliki likovi pripadaju protestantizmu, katolicizmu i židovstvu.

Ovdje se vrlo dobro osjeća da se kriza na Zapadu može razriješiti tek

onda kad u raspravi unutar vjere svih vjernika ekumenska volja na jednoj i drugoj strani ponovno nade duboke izvore nepopustljive vjernosti Božjoj Riječi, ta volja, koja je s više ili manje uspjeha nadahnjivala reformatore 16. st. te ujedno bila izvor na kome se napajala katolička reforma.

To znači tražiti čudo koje je teže zamisliti negoli čudo potpune uspostave zajedništva između pravoslavlja i Rimske Crkve. To bi čudo, naime, značilo da je Zapad doista u stanju riješiti pitanja što ih sa sobom tegli gotovo četiri stoljeća. Ta pitanja nisu jedino ona iz 16. st., nego također i sva koja su iz njih proizašla i koja razdiru našu civilizaciju.

Jesu li te perspektive za Europu utopija?

Pred očima nam je dokaz čudesnog djelovanja koje može izazvati takvo korjenito obraćenje, a koje za podizanje Europe može značiti povratak vjernosti naspram nerazdvojenoj Crkvi. Sjetimo se trenutka njezina nastanka. Da bi nakon velikih pokolja u oba svjetska rata Europa bila moguća, morala se javiti volja za pomirenjem, volja koju su kršćani primili kao objavu, naglašavam objavu, jer nas Bog obraća kako bismo se obratili sukladno riječi proroka Jeremije (31,18): "Obrati me, Jahve, da se obratim."

Kad je 1951. god. osnovana Europska zajednica za ugljen i čelik, bilo je jasno kako to nije samo gospodarski projekt. U biti se radilo o tome kako "mačeve prekovati u plugove" prema riječima prorokâ (Iz 2,4 i Mih 4,3). Ugljen i čelik, to su bili Ruhrska oblast i oružje; njih povezati između Francuske i Njemačke značilo je pomiriti neprijatelje koje je razdvajala nesmiljena mržnja.

Političari su u tome proročki prednjačili. Bili su kršćani, i Francuzi i Nijemci. Kršćanski pojam "ponovnog izmirenja" dio je sudbine za našu Europu i dio podizanja Europe. Europu neće oblikovati ni vjerska neutralnost ni vjerska sterilnost. Može zvučati provokativno, da se posrednike europskog ustava i države koje će se pozvati da ga prihvate danas podsjeti, kako je na početku društvenog, gospodarskog i političkog projekta bila žarka ljubav rođena iz vjere kršćana koja je željela "zatvoriti jazove", previti rane i izliječiti povrede.

Kad bi ekumenizam dopustio kršćanima, protestantima i katolicima riješiti krizu razuma te s njom povezanu krizu vjere i naše civilizacije, bila bi to neizmjerena šansa za europsku civilizaciju i za čitav svijet: a za naše sugrađane, Židove, muslimane ili za one koji su se odrekli vjere jamstvo da će ova civilizacija prema svima ispuniti ono što njezin ideal obećava. Mi ne bismo smjeli, ni jedni ni drugi, nikada prestati za to se zauzimati.

(S njemačkog preveo Pero-Ivan Grgić)